

Under 1700-talet kommo ytterligare tre runinskrifter i dagen: U 37, 38 och 52. Dessa finnas emellertid icke upptagna i Liljegrens *Runurkunder* (1833), som till de 33 från 1600-talet kända endast har lagt ännu en, den på 1820-talet påträffade Björkö-stenen (U 4).

Senare under 1800-talet ha tillkommit fyra: U 6, 9, 19 och 31, och under 1900-talet elva: U 3, 5, 7, 8, 10, 25, 27, 28, 48—50.

1. Adelsö kyrka.

Pl. 1.

Litteratur: B 276, L 331, D 2: 54. J. Hadorph, *Färentuna Häradz Runestenar* (1680), n:r 22; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 223; O. Celsius, *Svenska runstenar* 1, s. 22; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830), s. 24; V. Dahlgren, *Antiqvarisk-topografisk beskrifning öfver Färentuna härad*, 1851 (ATA), s. 32; UFT h. 14 (1888), s. 338; E. Brate, ANF 19 (1903), s. 227 f., *Anteckningar* (ATA); H. Rydh, *Adelsö* (*Svenska fornminnesplatser* n:r 15, 1930), s. 35, *Förhistoriska undersökningar på Adelsö* (1936), s. 201.

Äldre avbildningar: J. Leitz 1676 (hos Hadorph a. a., Peringskiöld a. a. och B 276); Sjöborg a. a., fig. 123 (sannolikt endast efter Leitz' träsnitt, rättat efter Peringskiölds läsning i *Monumenta*); Dybeck a. a.; Brate 1901 (ATA).

Runstenen är inmurad på insidan av sakristians N vägg, o. 80 cm. från golvet. Den sitter upp- och nedvänd, så att ristningens nedre del vänder uppåt. Tidigare har den legat som tröskelsten mellan kyrkan och sakristian; år 1680 anges dess plats som »Alsnöö Sakerstie Tröskil». Peringskiöld meddelar, att »Wid Kyrkians anläggning i första landzens allmenna Christendom, för 8 eller 900 år sedan, hafwa dess Byggmästare uthi grundwalen nederlagt någre, långt tillförene i hedendomen uthuggne Runestenar, af hwilka den första finnes under Sakerstije dören med denne Form och Runer, som iag af sielfwa originalmonumentet således läsit och befunnit hafwer ...» Enligt ett visitationsprotokoll 1829 (ATA) befanns den ännu »liggande i Sacristi dörren». Dahlgren uppger däremot 1851, att den »numera blifvit flyttad från golfvet till väggen i sacristian», och Dybeck 1865, att den »nu är inmurad i sakristians norra vägg innantill».

Röd sandsten. Höjd 1,19 m., bredd (på mitten) 1 m. Ytan har genom långvarig trampning blivit jämn och glatt. Ristningen är svårt skadad, delvis alldeles avnött och utplånad. Där den är bäst bevarad — på ristningens nedre del och på dess v. sida — utgöres den av smala skarpa linjer. Till stor del ha de blivit avnötta ända ned i botten, så att ristningen endast framträder som en svag skuggning på stenytan. Inom slingan synes ha funnits ett kors, men endast övre korsarmen och en del av den vänstra äro någorlunda tydligt bevarade. I slutet av 1600-talet har inskriften, av Leitz' teckning att döma, varit bättre bevarad; hans avbildning förefaller att vara fullt pålitlig. Rundjurets huvud finnes här fullständigt i behåll, men av ornament på stenykans mitt finnas endast svaga spår.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

[as]kil : lit : rita : stin : pa[na - f -] - : u[n] - - : faþur : [si]n [-u-]a : kuþ[an]

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Æskill let retta stæin þenna [æftir] ..., faður sinn, [bonða] goðan(?).

»Eskil lät resa denna sten efter ..., sin fader, en god bonde(?)»

Till läsningen: Av 1 **a** finnes intet i behåll, av 2 **s** endast nedre delen (svagt). Icke stungna äro 4, 7, 10, 15 **i**, 41 **k**. Fr. o. m. 3 **k** t. o. m. 18 **a** äro runorna väl bevarade; de båda sista, 17—18 **pa**, dock svagare. Det följande stycket av inskriften, i runslingans övre del, är så gott som fullständigt bortnött. 29—33 **faþur** är tydligt, likaså 41—43 **kuþ**. 40 **a** är sannolikt, men ej fullt säkert. Endast hst är tydlig; nedre delen av runan står i en avflagring, och av bst finnes

endast en svag skugga. De föregående runorna 37—39 äro totalt förstörda. — Leitz: 21—29 -flu · un - i, 37—45 iupi · kupain. — Peringskiöld: 17—28 pansi : ifti : unki, 37—45 kubi · kupain. — Dybeck: av runorna 21—29 intet, av 37—45 endast 41—43 kup. — Brate: 21—29 ifti : at : ulmui (»mycket svårläst»), 37—45 kuba : kupan. »Den första runan **k** är nästan svagast, den andra **u** rätt tydlig, av den tredje **b** synes under skynket både stav och bågar, men svaga . . . Sista runan är ett ganska tydligt **a**. Ordet är alltså **kuba**.»

Peringskiöld, som ju åberopar en egen granskning av originalmonumentet för sin läsning, översätter inskriften sålunda: »Eskill lät skrifwa på denne Steen till åminnelse efter sin fader Unge, som war en god och redelig Gubbe, eller gammal mann.» Han tillägger: »Men där någon skulle heller behaga Sahl. Hadorphs Lectur och uthtydning, så finnes den uthi hans 1680 åhrs genom trycket framwiste Runstens Prof således uthsatter och verterader: Eskil lät rita Sten denna öfwer Une Fader sin. Hielpe Gud. Hwilket doch förmodeligen ingen lærer kunna bijfalla, efter som sådan mening inthet finnes på sielfwa Steenen, uthan gubbi gudan (som där tydeligen läses) är en gammal och redelig Mans Ähretijtel.» Hadorph bygger på sin egen granskning och Leitz' teckning av stenen. — »Inskriften är ännu tydlig och läses med lätthet», anmärker N. H. Sjöborg; men det är tydligt, att hans läsning är hämtad från Peringskiölds *Monumenta*. Med skäl framhåller han, att »det är sällsamt att på en runsten finna ordet Gubbe, hvilket i alla fall ej är gammalt».

Brate ger följande tolkning: »Äskil lät resa denna sten efter åt [H]olmir(?), sin fader, gubbe god.» »Det är uppenbart», framhåller Brate, »att **kuba kupan** fullständigt motsvarar **buanta kupan** ock dess väkselrörelser i så många andra inskrifter, att alltså **kuba** är en synonym med *bonde* i denna användning ock således däck 'hedersnamnet på husbonden i det fornsvenska bondehemmet' . . . Allt synes sålunda tala för att denna inskrift uti **kuba** uppvisar ordet *gubbe*.» Brates tolkning sammanhänger på det närmaste med hans härledning av ordet *gubbe* ur ett fornsv. *goþer boandi* 'god bonde' och anföres som stöd för denna. Det måste emellertid framhållas, att även om denna härledning vore riktig, en dylik kortformsbildning, uppkommen i barnspråk eller i vardagsspråk, skulle passa så illa som tänkbart såsom hedrande epitet i en vikingatidens minnesinskrift. Det är även att märka, att i detta fall attributet **kupan** 'god' (som ju enligt Brates etymologi låg inneslutet i substantivet) är tillagt ännu en gång, vilket alltså måste innebära, att man redan totalt skulle ha förlorat känslan för att *gubbe* hade uppkommit ur *goþer boandi*. Nu är emellertid som bekant ordet *gubbe* 'gammal man' f. ö. belagt mycket sent (o. 1500, se *SAOB*). Det är utan tvivel en i barn- och vardagsspråk uppkommen användning av ordet *gubbe* 'rund och tjock figur, klump' (se om detta O. von Friesen, *Om de germanska mediageminatorna*, 1897, s. 41 och *ANF* 18, 1902, s. 53 f., E. Hellquist i *NTfF* 3 Række, 12, s. 52 f.). Det förefaller därför ytterst osannolikt, att ordet *gubbe* 'gammal man' skulle föreligga i Adelsö-inskriften. — Om mansnamnet *Gubbi* se U 51.

Tyvärr är läsningen och tolkningen av inskriftens slut oviss. Om runan 40 har varit **i** (Leitz, Peringskiöld) och 39 **b** (Peringskiöld), skulle man kunna förmoda ordet *hialpi* 'hjelpe', ristat **hilbi**, **ialbi** eller möjligen **hialbi**. Ett **i** skulle lätt ha kunnat bli felläst som **u**, ett **a** som **k**; inskriften var tydligen svårt skadad redan på 1600-talet. De sista runorna **ain** (Leitz, Peringskiöld)

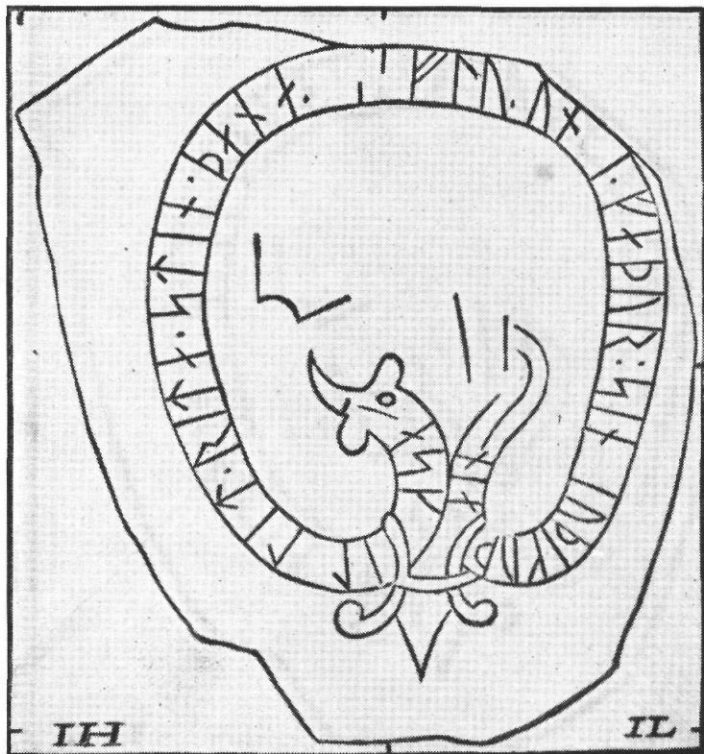

Fig. 1. U 1. Adelsö kyrka. Efter B 276.

skiöld) kunna vara felläsning för **ant**. Inskriften skulle sålunda ha slutat med önskeformeln »hjelpe Gud anden» (**hialbi kup ant**). Om emellertid runan 40 är **a**, blir denna tolkning omöjlig. Man måste i så fall förmoda, att inskriften slutat med ett substantiv i ack., följt av adj. **kupan** 'god'. **kupain** (Leitz, Peringskiöld) måste då vara fel för **kupan**.

2. Adelsö kyrka.

Litteratur: L 332. J. Bureus, F a 6 s. 82 n:r 177 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 3, F a 1 s. 4; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 224; O. Celsius, SR 1, s. 468; UFT h. 14 (1888), s. 338; H. Rydh, Förhistoriska undersökningar på Adelsö (1936), s. 201.

Runristningen, som numera är förstörd och försvunnen, fanns på 1600-talet enligt Bureus »För Kyrkedören» och enligt Peringskiöld »uthan för Wakhusedören, på en stor kulliggiande Runehall, af rödachtig Sten, dock nu af senaste wådelld i det af trä gjorde wakenhuset, så förbränder och i stycken sönderslagen, att man nu mehra föga skrifft der på märkia kan.» Den är känd endast genom Bureus' uppteckning av inskriften. Någon avbildning har icke blivit bevarad.

Inskrift (enligt Bureus i F a 6):

yfaigr · auk · . . . þþorn þair litu · raiša · staina · þisa at · ernbiorn · faður · sen · kup · hielbi sil hans ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

Ofæigr ok . . . ðbiorn þæir letu ræisa stæina þessa at Ærnbiorn, faður senn. Guð hielpi sial hans.

»Ofeg och ...-björn de läto resa dessa stenar efter Ärnbiörn, sin fader. Gud hjälpe hans själ!»

Till läsningen: Runorna 1 **y**, 5 **g** och 40, 54, 61 **e** äro tydligt stungna. 1 **u** är emellertid icke stunget i F a 5. Runorna **n** och **o** ha bistav endast på huvudstavens högra sida. Även **a** har ensidig bistav, på huvudstavens vänstra sida: 3, 7, 27, 30, 33, 37, 38, 49, 69 **a**; däremot med bistav som skär huvudstaven: 16, 24 **a**. I F a 5 finnes ordskillnadstecken även på de stäl-
len, där det saknas i F a 6: efter 14 **n**, 18 **r**, 37 **a**, 64 **i**, 67 **i**.

Ur ljudhistorisk synpunkt anmärkningsvärd är teckningen av brytningsdiftongen med **ie** i **hialbi** (om nu läsningen kan anses betryggande). Se E. Brate o. S. Bugge, *Runverser*, s. 23 n. 6; Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 96; A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2, s. 353 f. Jfr *Södermanlands runinskrifter*, s. 183 med där anförda belägg från sörmländska inskrifter.

Det andra namnet, där de båda första runorna äro okända, har förmodligen varit *Guðbiorn* eller *Auðbiorn*.

Ofæigr synes ha varit ett under vikingatiden vanligt mansnamn. Utom här förekommer det i följande inskrifter: U 32 och U 43 (möjligen också U 23), L 9 Sigtuna, L 41 Kumla, Övergrans sn, L 49 Kålsta, Häggeby sn, L 53 Skedvi, Häggeby sn, L 57 Rölunda, Häggeby sn, L 63 Linda, Sko sn, L 72 Ramsta, Gryta sn, L 239 Onslunda, Tensta sn, L 254 Ramsjö, Björklinge sn(?), L 320 V. Ryds kyrka, L 577 Marma, Lagga sn, L 724 Tjursåker, Vårfrukyrka sn, Sö 57, 134, 321, Ög 207, 208, 214, 236, L 1769 Levede kyrka, Gotl.(?). Vidare i inskriften på Forssa-ringen (L 1952). Under medeltiden blir det sällsynt; Lundgren och Brate ha endast tre belägg på *Ofegh* och ett på biformen *Ovagh*. Isl.-no. *Ófeigr* är tämligen vanligt. Ursprungligen är *Ofæigr* et binamn, ett adjektiv med betydelsen 'saadan som Skjæbnen har beskikket et langt Liv'.